

УДК 821.161.2-1:305-055.1:929Є.Маланюк
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-5>

ТИПОЛОГІЯ МАСКУЛІННОСТІ В ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Шаболдов Олександр Вікторович,
*аспірант кафедри української літератури
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
scandersand@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0667-2038*

Мета. Метою розвідки є аналіз проявів маскулінності в поетичній творчості Є. Маланюка міжвоєнного періоду шляхом ідентифікації різних типів маскулінності, дослідження їх зв'язку з біографічними реаліями, ідейними настановами та історіософськими поглядами поета, вивчення еволюції окремих образів.

Методи. Під час дослідження використано такі методи: описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний (для порівняння різних типів маскулінності та відстеження динаміки окремих образів), архетипний і текстуальний аналіз (визначення символічного значення художніх образів) та елементи маскулінних студій (дослідження маскулінності як гендеру, відповідності її проявів наявним у суспільстві гендерним стереотипам), стилістичний, міфоаналіз тощо.

Результати. У процесі дослідження виявлено, що в поетичній творчості Є. Маланюка представлені різні типи маскулінності: «чоловік у стані кризи», чоловік-чужинець, гегемонна маскулінність, жіноча маскулінність тощо. При цьому маскулінність «чоловіка у стані кризи» є неоднорідною і має розглядатися у двох аспектах: індивідуальному та національному, що мають свої відмінності. Маскулінність чужинця також неоднорідна: він може виступати агресором, ворогом, але може виконувати роль носія державотворчої потенції («варяги»). Саме з «варягами» пов'язує в багатьох творах Є. Маланюк свою надію на відродження державності. Культивування гегемонної маскулінності як основи відродження нації й державності є ідейною настановою поета, яку він послідовно намагається реалізувати у своїй творчості, попри певні сумніви, викликані історичними та сучасними реаліями. Приклади жіночої маскулінності, наявні в текстах автора, не відіграють у його творчості значної ролі. У дослідженні також простежено динаміку опозиції «стилета» й «стилосо», що є наскрізною у творчості Є. Маланюка, в контексті маскулінної складової частини цих символів.

Висновки. Дослідження гендерної проблематики у творчості видатного представника «Празької школи» Є. Маланюка дають змогу сформулювати більш повну картину цього феномена та українського національного міфу, важливим аспектом якого є гендерний.

Ключові слова: гендер, гендерний стереотип, криза ідентичності, демаскулінізація, малоросійство, символ, візія, ідея державності.

TYOLOGY OF MASCULINITY IN THE YEVHEN MALANYUK POEMS

Shaboldov Oleksandr Viktorovich,
*Postgraduate Student at the Department
of Ukrainian Literature
Lugansk Taras Shevchenko
National University
scandersand@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0667-2038*

Purpose. The task of this article is to analyze the manifestations of masculinity in E. Malaniuk's poems of the interwar period by identifying different types of masculinity, studying their connection with biographical realities, ideological guidelines and historiosophical views of the poet, studying the evolution of some images.

Methods. The research uses the following methods: descriptive, historical-biographical, comparative-historical (to compare different types of masculinity and track the dynamics of individual images), archetypal and textual analysis (determination of the symbolic meaning of artistic images) and elements of masculine studies (study of masculinity as gender, compliance of its manifestations with gender stereotypes in society), stylistic, mythoanalysis, etc.

Results. During the research it was revealed that in E. Malaniuk's poetic work there are different types of masculinity: a "man in crisis", a stranger, hegemonic masculinity, female masculinity, etc. At the same time, the masculinity of a "man in crisis" is heterogeneous and should be considered in two aspects: individual and national. The masculinity of a stranger is also heterogeneous: he can act as an aggressor, an enemy, but can act as a carrier of state-building potential ("Vikings"). In many works E. Malaniuk connects his hope for the revival of statehood with the "Vikings". The cultivation of hegemonic masculinity as the basis for the revival of the nation and statehood is the poet's ideological guideline, which he consistently tries to implement in his works, despite some doubts caused by historical and modern realities. Examples of female masculinity, that available in the author's texts, do not play a significant role in his work. The study also traced the dynamics of the opposition "stiletto" and "stylus", which is pervasive in the work of E. Malaniuk, in the context of the masculine component of these symbols.

Conclusions. Studies of gender issues in the works of a prominent representative of the "Prague School" E. Malaniuk allow us to form a more complete picture of this phenomenon and the Ukrainian national myth, an important aspect of which is gender.

Key words: gender, gender stereotype, identity crisis, demasculinization, Little Russianism, symbol, vision, statehood idea.

1. Вступ

Найяскравішим явищем української еміграційної літератури міжвоєнної доби, безперечно, є «Празька школа», до якої увійшла ціла низка цікавих самобутніх поетів, об'єднаних ідеями національного державотворення. Серед них особливе місце посідав Є. Маланюк. Його творчість досліджувалася, починаючи з 30-х років ХХ ст. в українській діаспорі. Нині вона є важливою складовою частиною українського літературного процесу ХХ ст. Її вивчали П. Іванишин, О. Кухар, Л. Куценко, Н. Плахотнік, дослідники феномена «Празької школи» тощо. Проте гендерні аспекти, а особливо проблеми маскулінності, у творчості Є. Маланюка досліджені недостатньо. Висвітлення цього аспекту творчості поета дасть змогу сформувати більш повну картину як літературного феномена самого Є. Маланюка, так і в перспективі «Празької школи» загалом, що зумовлює актуальність дослідження.

Широке вивчення проблем маскулінності стало наслідком розвитку феміністичної критики та гендерних студій. У сучасному українському літературознавстві воно пов'язано з дослідженнями О. Башкирової, Т. Бурейчак, Т. Гундорової, О. Забужко, Н. Зборовської, А. Магусяк тощо.

Метою розвідки є аналіз виявів маскулінності в поетичній творчості Є. Маланюка міжвоєнного періоду. Поставлена мета досягається через розв'язання таких завдань: 1) виявити й описати різні типи маскулінності в поетичних творах митця; 2) дослідити їх зв'язок із біографічними реаліями, ідейними настановами та історіософськими поглядами поета; 3) простежити еволюцію окремих типів маскулінності у його творчості.

Під час дослідження застосовувалися такі методи: описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний, міфоаналіз, стилістичний, архетипний, текстуральний аналіз, елементи маскулінних студій тощо.

2. Криза маскулінності

У творчості Є. Маланюка представлені різні типи маскулінності: чоловік-гегемон, «чоловік у кризі», чоловік-чужинець тощо. Ці типи зумовлені об'єктивними обставинами (історичними процесами, кризою маскулінності) та ідейною спрямованістю поета. Кризу маскулінності низка дослідників розглядають як явище, характерне для кінця ХХ ст., і пов'язують із процесами емансипації, кризовими явищами, що спричинили втрату значною кількістю успішних чоловіків свого статусу (Башкірова, 2017: 150–151). Однак такі процеси відбувалися й на початку ХХ ст.: емансипація й ревізія традиційних стереотипів маскулінності й фемінності на тлі потрясіння Першої світової війни та поразки національної революції в Україні, наслідком якої стала вимушена еміграція, що змусила багатьох чоловіків відчуття своє безсилля перед обставинами історії і навіть власного життя, підточила віру у власну спроможність «бути чоловіком».

Ця криза маскулінності яскраво виявляється у творчості Є. Маланюка, якого життєві обставини, як і багатьох його товаришів по боротьбі, вирвали зі звичного середовища, змусили наново шукати своє місце за межами Батьківщини. Ці кризові настрої чоловіка-емігранта раз по раз прориваються крізь програмовий оптимізм поета. У вірші «Лист» зі збірки 1926 року «Гербарій» є такі рядки: «А я, фігляр, неустанно Життя обдурюю, меткий...» (Маланюк, 1954: 21). Ще виразніше звучить той самий настрій у вірші «Під чужим небом» з тієї ж збірки: «А я тут, на чужинних бруках, Чужий – несучий тягар» (Маланюк, 1954: 22). Зрештою, герой демонструє абсолютно неприйнятні для маскуліного ідеалу реакції: «І з льозами моїми змішаю питво» (Маланюк, 1954: 24). Це вже не просто криза маскулінності, а демонстрація фемінної реакції. Про відчуття безсилля, що опановує емігранта, говорить Є. Маланюк і в «Голосах землі» зі збірки 1939 року «Перстень Полікрата»: «О, так, зазнав на чужинецьких бруках, Як палить мозок мука і розлука, Як кров із серця смочче хижий сум І люта пам'ять казиться від дум, Як кожний день дме зимном порожнечі... Ї від сліз сухих тремтять безкрилі плечі...» (Маланюк, 1954: 146) І знову бачимо, як обставини позбавляють чоловіка, воїна його маскулінності, його здатності відповідати своїми вчинками, статусом, зрештою, почуттями стереотипам маскулінності й призводять до фемінних виявів відчаю й безсилля, тих виявів, яких, відповідно до суспільних стереотипів, справжній чоловік має соромитися й не допускати.

Отже, вимушена еміграція, наклавши відбиток на багатьох представників покоління Є. Маланюка, природно знаходить своє відображення у творах поета-емігранта, емігрантська реальність стає джерелом цілої низки образів «чоловіків у стані кризи» (термін О. Башкирової).

Втім, невлаштованість і втрата орієнтирів – не єдина причина кризи маскулінності. Не менш деструктивно на чоловічу спроможність виявляти свою маскулінність впливає буденність, що цілком поглинає людину, не лишаючи місця для діяння: «І знов тече земний, звичайний час, – Немила праця, визначені стрічі... Ось – міряй, обраховуй, конструй, В умовний час хвилюйся і цілуй...» (Маланюк, 1954: 64) Ці рядки з поезії «Беатріче» перегукуються з рядками поезії «З «Людського»: «І трудний хліб, чорствий, щоденний, І темні многотрудні дні, І в снах – Еллада і Атени» (Маланюк, 1954: 69). Потреба заробляти тяжкою працею свій хліб духовно обмежує чоловіка, звужує його обрії, а також позбавляє можливості активного самовираження в чині, пригнічує в ньому войовника й володаря.

Є. Маланюк є поетом, чия творчість владно підпорядкована ідеї творення нового національного міфу, плекання тих рис національного характеру, що є корисними для досягнення головної мети поетів-пражан: створення Української держави. В. Марко говорить про Є. Маланюка, що він «поет концептуально визначений, політично загострений. Його позиція заявлена прямо й безкомпромісно, а поетична ідея захоплює не тільки сферу свідомості, а й підсвідомого» (Марко, 2013: 97).

У своїй розвідці «Малоросійство» Є. Маланюк пише: «Проблема українського малоросійства є однією з найважливіших, якщо не центральних проблем, безпосередньо зв'язаних із нашою основною проблемою – проблемою Державності» (Маланюк, 1959: 9). І далі зауважує: «Малоросійство – це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна і тотальна капітуляція. Капітуляція ще перед боєм» (Маланюк, 1959: 13). Отже, це певне звиродніння, втрата пасіонарності, а чи й утрата національної маскулінності. І в цьому контексті варто розглянути

уринок із «Варязької балади»: «...А з Чигирина й Батурина, в тумані (Козацьке сонце тільки випливає) Два гетьмани виходять мертві й п'яні І кожен довго плаче і співає» (Маланюк, 1954: 42). У наведених рядках гетьмани, а йдеться про гетьманів, що належать до числа найвидатніших, по-перше, п'яні, а, по-друге, «кожен довго плаче і співає», тобто демонструють свою безсилість. Про п'янство як вияв безсилля чоловіка перед обставинами, автор чітко висловлюється, оповідаючи про свого діда в «Голосах землі», п'яні плачі й співи цей вияв тільки роблять ще менш маскуліним. Так само, як і «сльози п'яних кобзарів» із «Діви-Обиди» (Маланюк, 1954: 80).

Ще виразніше подано звиродніння чоловічих первнів української нації в поезії «З «Варягів»: «Ти, у кого і нерви – бандура, В чій серці ридає раб [...] Ти, що змиришав у корості, Вигноїв власне ім'я...» (Маланюк, 1954: 52) І, як наслідок, втрата України, що виступає в поета як узагальнений фемінний первень. Безсилий чоловік втрачає своє право Володаря й Чоловіка, яке в боротьбі, а чи й без неї забирає в нього чужинець: «А ми лишилися, насерби землі, На чорному, на матірному тлі – Такі смутні в срамотньому безсиллі, Такі дрібні в своїх добрі і злі» (Маланюк, 1954: 49). За твердженням О. Юрчук, у колоніальних умовах чоловік «перебуває під пресом провини через власну неспроможність захистити Батьківщину / матір / жінку» (Юрчук, 2013: 54). Чимало підтверджень цієї тези надає творчість поета-емігранта Є. Маланюка.

Сконденсовано цей процес звиродніння показує поет у поезії «З «Сучасників». Поданий він на прикладі однієї людини, особа якої легко прочитується за нескладними алюзіями, але виходить далеко за межі біографічні, стаючи історіософським узагальненням. В образах вогню й повітря, а саме ці стихії «є активними первнями, через що їх і звуть чоловічими, тоді як інші первні – воду й землю – вважають пасивними й жіночими» (Башляр, 1993: 77), подано народження творця, маскуліність якого є яскраво вираженою і безсумнівною: «Так зродився ти з хвиль злосиних космічних вібрацій, Метеором огнистим ударив в дніпровські степи І, здавалося, – вріс. І над плугом схилився до праці, І вже мріяло серце про сонцем налиті снопи...» (Маланюк, 1954: 13). Якщо земля в усіх хліборобських народів є символом плодючості, то хліборобська праця виступає актом запліднення, а отже, символізує чоловічу силу творця нового життя.

Та замість творення під тиском чужинної маскуліності маскуліність творця мусила набрати іншого вияву: «Жорстко-ярим залізом ти пік одоробло північне Й клекотіла душа твоя в гнівним, в смертельнім огні» (Маланюк, 1954: 13). Це ще гідний прояв маскуліності, адже будь-яка відкрита боротьба вважається справою чоловічою, цілком відповідає стереотипам мужності. Але боротьба несе в собі загрозу поразки, що цілком може скінчитися катастрофою для переможеного. І ця катастрофа може набувати різних форм: від фізичного знищення до втрати маскуліності, певної символічної кастрації, що й бачимо у наведеному творі: «...від клярнета твого – пофарбована дудка зосталась» (Маланюк, 1954: 13). Причина здібніння, демаскулізації – в нездатності протистояти чужій гегемонній маскуліності, адже власне українська маскуліність підважена хронічною хворобою малоросійства.

Але на цьому етапі Є. Маланюк не зупиняється, демонструючи наступний і останній етап утрати маскуліності: утрату самого маскуліного первня: «І вночі мертвий місяць освітлить з-за сірої хмари Божевільну Офелію – знов половецьких степів» (Маланюк, 1954: 13). Маскуліний первень утрачено цілком, так що не лишається навіть назви, адже фемінний первень (зауважимо, що йдеться саме про гендерні характеристики, а не біологічну стать) у чоловічому світі не може претендувати на суб'єктність.

У наведеному вірші автор подає крайній результат деградації маскуліності, але частіше ми можемо спостерігати ситуацію, коли процес не доведений до остаточного результату, коли маскуліність збережено, але «кастровано», відібрано потенцію чину. Отже, замість активної дії лишається безсила злоба, нездатна навіть на помсту кривдникам: «Марком Проклятим Будеш мукою мірять віки Та у п'яті голодної хати Тишком-нишком стискають п'ястуки» (Маланюк, 1954: 68).

Розглядаючи творчість Є. Маланюка, О. Теліга в першу чергу говорить про жіночі образи, але також зазначає це здібніння українського маскуліного первня: «Чи не тому в нас нема скандинавок, що нема і вікінгів? <...> Яке ж оправдання має мужчина для себе, коли маніфестує своє бажання бути рабом чужинки («Осяй! Опануй!»)?» (Теліга, 1977: 68).

3. Маскуліність чужинця

Що ж виступає причиною такого звиродніння? З позицій науковця і публіциста Є. Маланюк відзначає «природні багатства і щедре підсоння» України (Маланюк, 1959: 11). Про це ж говорить він у вірші «Київ»: «Навколо ж нарід, мирний і негордий, В масній землі нестямно порина. І від віків столичний город – вдовий: І князь, і каган одійшли навік...» (Маланюк, 1954: 130). Та поет бачить цю причину не тільки і не стільки в об'єктивних географічних особливостях країни. На його думку, ці особливості втворюли певний характер, дух цієї землі, отже, головною причиною демаскулізації він вбачає у фемінній зрадливості «Степової Еллади», її рабській сутності повії, що віддає чужинцеві те, що належить Чоловікові: «Коли ж струнеш цей пил? Повстанеш вся – акорд! І лоно віддаси своєму Чоловіку!» (Маланюк, 1954: 37). Та надія ця нині марна, питання лишається риторичним, а творчість Є. Маланюка рясніє образами чужинців, що владно забирають належне українському чоловікові, який безсилий щось змінити, тому змушений змиритися чи піти: «Відійшли у негоду, у розталь. За плечима хрипів Батий» (Маланюк, 1954: 74). І хоча «над непіміченими ж полями Ще гримів наш залізний чин», сила лишилася в минулому, можна тільки дивитися, як «страшно покритки Катерини Мордували покірливу плоть» (Маланюк, 1954: 74).

Найчастіше агресивну чужинну маскуліність уособлюють у творах Є. Маланюка образи степових наїзників. Не стрічаючи гідного опору, наїзник стає володарем: «Половецьким, хижацьким ханом Полонив тебе синій степ» (Маланюк, 1954: 39). Та цей полон викликає лиш позірні скарги й нарікання, полонянка ж лишається цілком

пасивною, коли її «розпусним зором Нагулю огляда владар» (Маланюк, 1954: 27). Причому поет особливо наполягає не просто на пасивності, а на добровільності підкорення чужинцеві: «Сарматських уст – отруйний п'яний мед Ти віддала татарину в знемозі, І чув твій сміх батисвий намет» (Маланюк, 1954: 41). Або як у вірші «Невимовне»: «Ти стелиш степовий килим Знов гарбам, копитам та юртам <...> Батий, Тімур? – Цілуй, цілуй кінець халату!» (Маланюк, 1954: 81). Тому фемінний український первень викликає в автора стійку асоціацію з повією, повією не з примусу, не з волі обставин, а повією за самою своєю сутністю, що, в розбещеності своїй віддаючись чужинцеві, отримує з того втіху: «Повія ханів і царів. Під сонні пестоці султана Впивала царгородський чар <...> Чаплінському – ясир кохання <...> Ти, Пріська гетьмана Петра» (Маланюк, 1954: 79). І, як наслідок, саме чужинна маскуліність запліднює фемінний первень, позбавляючи націю власного майбутнього й надії на відродження власної маскуліності в наступних поколіннях: «І в дикім лоні, наче камінь, Монгольське важчає байстрия» (Маланюк, 1954: 82).

Отже, українській кризі маскуліності в багатьох творах митця протиставляється маскуліність чужинця, що посідає спорозжиле місце володаря. Але така маскуліність не завжди розглядається як ворожа. Тут можна подати згадку про генуезьких кондот'єрів у «Варязькій баладі» (Маланюк, 1954: 41) чи литовців у «Володимерії» (Маланюк, 1954: 124). Та особливе місце у творчості Є. Маланюка, безперечно, посідають варяги, на що звертає увагу й О. Теліга (Теліга, 1977). Ось вони, повна протилежність українській маскуліності: «Там живуть тверді й прості люди, Відважні рибалки щастя, Стерничі власної долі. Руки їх від вітру бронзові, Рухи в них, як доля, суворі, Зір прозорий, як синій простір, І – як обр'ю смуга – гострий» (Маланюк, 1954: 53). Суворі Скандинавія виступає антитезою «Степової Еллади» навіть на рівні пейзажів: «Від бурі, від ф'юрдів, від хмурих смерекових борів, Від скель непохитних, що стали над ярістю хвиль...» (Маланюк, 1954: 89). Не зупиняючись на фалічній символіці «скель непохитних, що стали над ярістю хвиль», зазначимо, що описані суворі краї вимагають постійної демонстрації маскулінного первня. Тому навіть жінки тут виявляють маскулінні риси, що ж до чоловіків, то варягів Є. Маланюк має за взірць маскуліності: «Несуть вони силу, закуту в окрилений порив <...> Це їм, що пускають у звіря нехибну кулю, Крицева ніколи ще не затремтіла рука» (Маланюк, 1954: 89).

Саме вони – творці української державності, за Є. Маланюком, хто запліднив цю родючу землю ідеєю державного чину: «Суворий Рюрик, Ясний, веселий Синебус І третій – Трувор, лірик бурі, Той, що окрилив співом Русь. Один – отаман, будівничий, Другий – морозна радість дня, А у останнього – обличчя Палає ярістю вогня» (Маланюк, 1954: 53–54). Варто зазначити, що образи Синебуса й Трувора подано через образи повітря й вогню, що вважаються чоловічими первнями. Таке розуміння ролі варягів показує поет і у «Варязькій баладі»: «Там обертав в державну бронзу владно Це мудре злото – кремезний варяг» (Маланюк, 1954: 41). Принагідно зазначимо, що в Є. Маланюка вислів «мудре злото» не зберігає природної позитивної окресленості, адже мудрість у поета «протина, як кобра, Гадючим зоренням красу» (Маланюк, 1954: 10), та й злото не завжди шире.

Зауважимо, що проблема втрати маскуліності не є проблемою суто українською. Світова історія надає поету й інші приклади такої ситуації. Такий приклад показує автор у вірші «Перікл» у збірці «Перстень Полікрата». Тут ідеться про стародавні Ацени, але ситуація надивовижу знайома: «Вона – як німфа, а вони – поглянь – Чи ж не покірні злагіднілі фавни?» (Маланюк, 1954: 122). Розплата за втрату маскуліності, за цю «злагідність» так само легко прогнозована: «І цей розм'яклий, випещений світ, Де легкий хміль, п'янки гетери й жарти, – Нещадний муситиме здати звіт Перед сліпим від бою воєм Спарти» (Маланюк, 1954: 123). Отже, як і у своїй розвідці «Малоросійство», де в контексті феномена малоросійства говорить про малополяків, малогрузинів тощо, автор не обмежується українським досвідом, а доходить ширших узагальнень.

Але у фемінному за своєю природою хронотопі України втрачає свою активність будь-який маскуліний первень. Не є винятком навіть еталонна варязька маскуліність: «Тільки ржею взялась і зламалась варязька криця, Танув конунгів скандинавських крижаний дух, – Подих моря живий – суходоловій тиши кориться, М'язи вікінга слабнуть у соняшно-хмільнім меду» (Маланюк, 1954: 55). Отже, проблема українського державотворення має дві складові частини: 1) повна чи часткова втрата нацією маскулінного первня та 2) за своєю суттю деструктивний антидержавницький фемінний первень.

4. Гегемонна маскуліність

Відшукавши відповіді на поставлені питання, поети-пражани цілком логічно спробували змінити ситуацію, підготувати націю до майбутніх випробувань. А для цього необхідно виховувати чоловіків, здатних до героїчного чину. Дискурс «чоловіків як національних героїв» (за висловом Т. Бурейчак (Бурейчак, 2014)) логічно представлений у творчості Є. Маланюка, особливо з огляду на безпосередній зв'язок із цим дискурсом біографії автора. У поезіях Є. Маланюка він виявляється у двох вимірах: реально-історичному й візійному як ідейна мета всієї поетичної творчості. До першого виміру належать, зокрема, вірші «Полтава», «До портрету Мазепи», «Над могилою Василя Тютюнника» зі збірки 1939 року «Перстень Полікрата» та низка згадок про добу визвольних змагань, учасником яких був і сам автор, у попередніх збірках. У межах цієї статті ми звернемо увагу на спроби Є. Маланюка у своїй творчості подати приклад, вказати шлях до відновлення української маскуліності, тобто візійний вимір дискурсу «чоловіків як національних героїв».

Природним у такому разі є культивування гегемонної маскуліності, яка, як стверджує Р. Бреннон, «характеризується домінуванням певної чоловічої групи над жінками й іншими групами чоловіків, передбачаючи набір якостей, прийнятих у певному суспільстві на певному історичному етапі» (Башкирова, 2017: 152), адже, на думку Д. Донцова, що мав величезний вплив на світогляд представників «Празької школи», «вивести країну з руїни потрапить лише нова каста <...> з традиціями наших старих героїчних верств, із прикметами каст володарських, готових власною

волею й думкою зорганізувати країну і які мають до того амбіцію, мудрість і силу» (Донцов, 1951: 63). Отже, йдеться про «касту», представники якої демонструють гегемонну маскуліність у чистому вигляді.

Уже в поезії «Вітри історії» зі збірки «Гербарій» бачимо звернення поета: *«Вчини ж цей щит мій адамантом! Цей меч – архангела вогнем!»* (Маланюк, 1954: 32). Щит і меч – зброя воїна, і саме воїн має стати уособленням відродженої маскуліності української нації. *«Стань шулікою, вовком, буйтуром...»* – закликає поет теперішнього безсилового раба (Маланюк, 1954: 52). І він упевнений, що цей заклик буде почутий, адже втрачена маскуліність тільки приспана й чекає на час свого вияву: *«Рука раба стискає ніж, Земля і рід злилися кривно»* (Маланюк, 1954: 147).

Приклади гегемонної маскуліності ми вже бачили в образах варягів, отже, логічне перенесення їхніх рис на український ґрунт можемо спостерігати, наприклад, у вірші «З «Варязької весни»: *«І будемо ми Дратувати залізом звіря, Руїнувати логово тьми [...] Ще глибоким плугом історії Перейде наш останній труд»* (Маланюк, 1954: 84–85). Суголосні настрої звучать і у вірші «Ще сяє день»: *«Мої обійми сильні і палкі, І прийде час – ти подаруєш сина [...] Він буде воїн. Ждуть його – полки, Ночами – чвал, а в спеку – люта днина»* (Маланюк, 1954: 61).

Отже, майбутнє належить воїнам, варягам по духу, якими бачимо ми їх в «Оді до прийдешнього»: *«Спадкоємці бою, бурі діти! Загримить ще раз така пора – Сміливо могили перейдіте, Коли треба, – розтопчть наш прах! Щоб без вишанувань, без академії Кров жадала неминучих кар, Криця зустрічала серця кремінь, Викресала іскрами удар!»* (Маланюк, 1954: 133). Та уважне прочитання вірша викликає сумнів, що йдеться про варягів тільки по духу. Варто звернути увагу на опис зовнішності цих «спадкоємців бою» і «дітей бурі»: *«Бачу їх – високих і руських, Зовсім інших, не таких, як ми [...] В гострім зорі зимно-синя криця – Вірний щит від болю і образ»* (Маланюк, 1954: 133). І ще раз ця найприкметніша деталь: *«Щоб тверезі зимно-сині очі Загорялись, гострі і палкі, Лиш тоді, як обрій зарокоче, Боєм зустрічаючи полки»* (Маланюк, 1954: 133). З поданого опису можна припустити, що йдеться про справжніх варягів, що одного разу вже створили українську державу. І саме на їх повернення, попри позірний національний оптимізм, сподівається поет.

Але вже у вірші «Сага» немає місця невизначеності: *«Чую – йдете, грядете варяги, Обняти, стиснути і витиснуть форму красі [...] І Рюрик країну ще раз нарече «Гардаріка». І Ольгу й Олега впізнають і море, і степ»* (Маланюк, 1954: 89). Отже, сподівання автора на відродження українського чоловічого первня все ж таки пов'язані з чужинною варязькою маскуліністю. Реалізація справді величюї ідеї не до снаги навіть кращим представникам української нації. Звернемо увагу у вірші «Володимерія» на протиставлення *«козаків та смердіє»* і *«Богданових ватаг»* *«полкам Ольгерда»*, що стоять в очах автора значно вище, адже являють собою силу не стихійну й безладну, а дисципліновану й підпорядковану певній меті. Це побіжне порівняння-протиставлення логічно розгортається далі у вірші «Київ»: *«О, жаден гетьман з цих козацьких прерій Не переніс до тебе свій намет, Бо тут – віки, тут – блиск гучних імперій. Тут – летаргія не смертельних мет»* (Маланюк, 1954: 130). Кому ж до снаги пробудити й реалізувати ці «несмертельні мети» і відновити «блиск гучних імперій»? Відповідь прогнозована й очевидна: тільки варягам з їхньою державотворчою потенцією, одночасно воїнам, співцям і будівничим: *«Ти спиш і сниш один варязький сон, Що встане день, покличе голос ржавий І Третій Рим розірве свій полон»* (Маланюк, 1954: 130). Є у творчих візіях Є. Маланюка ще один цікавий образ, насажений чужинною маскуліністю. Він одиничний, але добре вписується у «варязький» контекст: *«І – ген гряде Великий Інквізітор, І на чолі його палає мста»* (Маланюк, 1954: 57).

5. «Стилет» чи «стилос»?

Окремого розгляду в дослідженні типів маскуліності у творчості Є. Маланюка заслуговує опозиція «стилета» й «стилоса», що проходить крізь усю творчість поета. Уперше з'являється вона у вірші 1924 року «Стилет чи стилос?» Цей вірш дає розуміння конфлікту, що по-різному розв'язується поетом у наступних збірках. «Стилет» як символ боротьби, боротьби збройної, трактується поетом однозначно як атрибут тої маскуліності, яка дає надію на відродження державності. А от його «опонент», як і та маскуліність, яку він символізує, подається поетом далеко не так однозначно. Як стверджує Дж. Галберстам, «маскуліність у цьому суспільстві незмінно асоціюють із владою, правовласністю та привілеями; <...> назовні вона простягається в патріархат, усередину – у сім'ю» (Галберстам, 2019: 43). І коли чоловік втрачає владу, із суб'єкта перетворюється на об'єкт, безперечно, можна говорити про кризу маскуліності. Саме це бачимо в зазначеному вірші: *«Там зачарують гіпнотичні кобри Під пестоці золотілих дів...»* (Маланюк, 1954: 9). Одним із головних атрибутів маскуліності є активність, що виявляється в оволодінні, тоді як у наведених рядках спостерігаємо протилежну ситуацію. Недарма Є. Маланюк говорить, що «віршописання є рід ледарства» (Маланюк, 1966: 393), тобто заняття пасивне, невідповідне визначеному ним еталону маскуліності.

Однак автор націлений не на змалювання цієї кризи, а на її долання, тому його ліричний герой відкидає спокуси, що загрожують його маскуліності: *«Безмежжя! Зачарований тобою, Пливу в тебе! В твоїй п'яній синій хміль!»* (Маланюк, 1954: 9) Г. Алексеева вважає потяг до невідомого, рішучість та схильність до ризику проявами психологічної мужності (Алексеева, 2005: 14), і саме ці прояви оспівує автор у наведених рядках. Так само, як і у вірші «Уривок з поеми», де Є. Маланюк пише: *«І крізь папери, крізь перо, Крізь дні буденні – богоданно Рокоче запорозька кров Міцних плечників Богдана...»* (Маланюк, 1954: 17).

Здавалося б, остаточно протиріччя між стилосом і стилетом автор знімає в збірці 1930 року «Земля й залізо» у вірші «Напис на книзі віршів»: *«Збагнеш оце, чим серце билось, Який цей зір нагледів мет, Чому стилетом був мій стилос І стилосом бував стилет»* (Маланюк, 1954: 35). Отже, «стилос» стає зброєю, а творчість поета – продовженням героїчного чину воїна. Поет, отже, виступає не прикладом кризи маскуліності, а ще одним зразком

гегемонної владарної маскулінності: «Напружений, незломно-гордий Залізних імператор строф, – Веду ці вірші... <...> Ось – блиском – булаву гранчасту Скеровую лише вперед...» (Маланюк, 1954: 35).

У вказаній збірці необхідно зазначити ще дві поезії, присвячені видатним українським поетам, що для Є. Маланюка є зразками маскулінності: «Шевченко» та «Куліш». Це постаті, що належать не лише минулому, але й майбутньому. «*І вже мені за все – «Кобзар Тарас», Він, ким зайнялось і запалало»,* – пише Є. Маланюк у сонеті «Шевченко» (Маланюк, 1954: 45). Це заперечення, очевидно, варто розглядати на тлі рядка з «Діви-Обиди» «*І сльози п'яних кобзарів»* (Маланюк, 1954: 80), де кобзар виступає символом безсилля. Такі як Шевченко не можуть бути безсилі, адже саме вони творять майбутнє: «*Скорше – бунт буйних майбутніх рас, Полум'я, на котрім тьма розтала, Вибух крові, що зарокотала Карою за довгу ніч образ»* (Маланюк, 1954: 45). Натомість безпосередньо з образом «імператора залізних строф» перегукується образ із сонета «Куліш»: «*Де ти вигадуєш, бадьорий і стрункий, Залізний стиль нових універсалів...»* (Маланюк, 1954: 46).

Але час ставить під сумнів таке просте розв'язання, й у збірці «Земна мадонна» у вірші «Ще сяє день» проти-рідчя «стилосо» й «стилета» спалахує знову, щоб, як і раніше, бути розв'язаним на користь «стилета»: «*...ще уда-рить грім, Що з тишею душа не помирилась І руки ці зламають марний стилос, Щоб знов творити розпочатий Рим»* (Маланюк, 1954: 61).

І, нарешті, певний підсумок підбиває Є. Маланюк у збірці «Перстень Полікрата» 1939 року в поезії із символічною назвою «Підсумок»: «*Але не даром, о, не даром Я креслив літери цих літ: Мій жар спалне колись ударом І в дійсність обернеться мит»* (Маланюк, 1954: 149). Отже, жар поета здатен перетворювати дійсність, є активним творчим чинном, тобто сумніви, що мучили поета протягом усього періоду творчості, який можна досить умовно назвати «Празьким», він, підбиваючи певні підсумки, розв'язує на користь «стилосо», а значить, і власної маскулінності.

Насамкінець, говорячи про вияви маскулінності у творчості Є. Маланюка, не можна оминати досить нечисленні приклади жіночої маскулінності. Так, у «Сазі» поет ставить Ольгу поруч Рюрика й Олега серед творців української державності. Ця історична постать посідає виняткове місце не тільки у творчості Є. Маланюка, а й інших представників «Празької школи», що ж до Є. Маланюка, то саме княгиню Ольгу згадує він першою, говорячи про жіночу мужність (Маланюк, 1966: 392). Та ще виразнішим, а особливо на тлі кризи маскулінності, постає образ із «Діви-Обиди»: «*Повстань як древле! Панцир з міді Замінить лахи й ганчірки, – І знов дівоча стать Обиди Звитажено глянє у віки»* (Маланюк, 1954: 80). Коли не лишається надії на чоловічу маскулінність, яка безповоротно втрачена, а ми бачимо, як сумніви постійно підточували ідеологічний оптимізм поета, альтернативою маскулінності чужинця може виступити жіноча маскулінність, що набуває рис гегемонної.

6. Висновки

Отже, серед типів маскулінності, представлених у поетичній творчості Є. Маланюка міжвоєнного періоду, можна виділити такі: «чоловік у стані кризи», чоловік-чужинець, гегемонна маскулінність, жіноча маскулінність тощо. При цьому маскулінність «чоловіка у стані кризи» доцільно розглядати у двох аспектах: індивідуальному та національному, що мають свої відмінності. Маскулінність чужинця також неоднорідна: вона може виступати агресором, ворогом, що придушє вияви української маскулінності (переважно степові образи), але може виконувати роль носія державотворчої потенції («варяги»). Саме з такими представниками чужинної маскулінності, попри декларований ідейний оптимізм, пов'язує в багатьох творах автор свою надію на відродження української державності. Культивування гегемонної маскулінності як основи відродження нації й державності є ідейною настановою поета, яку він послідовно намагається реалізувати у творчості, попри певні сумніви, викликані історичними та сучасними реаліями. Приклади жіночої маскулінності також наявні в текстах автора, хоча загалом і не відіграють у його творчості значної ролі.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з поглибленням вивчення гендерної проблематики у творчості Є. Маланюка та інших представників «Празької школи» для формування цілісної картини гендерної складової частини цього феномена та українського національного міфу, творення якого митці «Празької школи» вважали своїм завданням.

Література:

1. Алексєєва Г.В. Маскулінність / фемінність як чинник особистісної самоідентифікації у юнацькому віці. *Український соціум*. 2005. № 2-3(7-8). С. 9–19.
2. Башкирова О. «Чоловік у стані кризи»: світоглядні та естетичні виміри художньої моделі (на матеріалі сучасної української романістики). *Південний архів: Філологічні науки*. 2017. Вип. 71. С. 150–154.
3. Башляр Г. Психологія огня / Пер. с франц. Н.В. Кисловой. Москва: Прогресс, 1993. 174 с.
4. Бурейчак Т. Гегемонія чоловіків у пострадянській Україні: дискурси та практики. *Перехресні стежки маскулінного українського дискурсу. Культура й література XIX–XXI століть* / за ред. Агнешки Матусяк. Київ: LAURUS, 2014. С. 43–68.
5. Галберстам Дж. Маскулінність без чоловіків (передмова до книжки «Жіноча маскулінність»). *Критика феміністична: східноєвропейський журнал феміністичних і квір-студій*. 2019. № 2. С. 42–78.
6. Донцов Д. Дух нашої давнини: 2-ге видання. Мюнхен, Монреаль, 1951. 341 с.
7. Маланюк Є. Малоросійство. Нью-Йорк: Видання «Вісника» ООЧСУ, 1959. 32 с.
8. Маланюк Є. Поезії: В одному томі. Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 1954. 314 с.
9. Маланюк Є. Ще про жіночу мужність. *Книга спостережень*. Торонто: Гомін України, 1966. Т. 2. С. 392–397.

10. Марко В.П. Аналіз художнього твору : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2013. 280 с.
11. Теліга О. Якими нас прагнете? *Олена Теліга. Збірник* / Редакція і примітки О. Жданович. Детройт – Нью-Йорк – Париж : Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977. С. 65–77.
12. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 224 с.

References:

1. Alekseeva G.V. (2005). Maskulinnist / feminnist yak chynnyk osobystisnoi samoidentyfikatsii u yunatskomu vitsi. [Masculinity / femininity as a factor of personal self-identification in adolescence]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*. № 2-3(7-8). P. 9–19. [in Ukrainian].
2. Bashkyrova O. (2017). “Cholovik u stani kryzy”: svitogliadni ta estetychni vymiry khudozhnioi modeli (na materialy suchasnoi ukrainskoi romanistyky). [The “Man in Crisis”: World View and Aesthetic Parameters of the Artistic Model (on the Material of Modern Ukrainian Novels)]. *Pivdenniy Arkhiv (Collected papers on Philology)*. Vol. 71. P. 150–154. [in Ukrainian].
3. Bachelard G. (1993). *Psikhoanaliz ognia*. [The Psychoanalysis of Fire] / Translation by N.V. Kislova. Moscow: Progress. 174 p. [in Russian].
4. Bureichak T. (2014) Hehemoniia cholovikiv u postradianskiy Ukraini: dyskursy ta praktyky. [Men’s hegemony in post-Soviet Ukraine: discourses and practices]. *Perekhresni stezhky maskulinnoho ukrainskoho dyskursu. Kultura i literatura XIX–XXI stolit – Crossroads of masculine Ukrainian discourse. Culture and literature of the XIX–XXI centuries* / Edited by Agnieszka Matusiak. Kyiv: LAURUS. P. 43–68. [in Ukrainian].
5. Halberstam J. (2019). Maskulinnist bez cholovikiv (peredmova do knyzhky “Zhinocha maskulinnist”). [Masculinity without men (preface to the book “Female Masculinity”)]. *Krytyka feministychna: skhidnoievropeyskyi zhurnal feministychnykh i kvir-studiy – Feminist Criticism: An Eastern European Journal of Feminist and Queer Studies*. № 2. С. 42–78. [in Ukrainian].
6. Dontsov D. (1951). *Dukh nashoi davnyny*. [The Spirit of Our Past]. 2nd edition. Munich, Montreal. 341 p. [in Ukrainian].
7. Malaniuk E. (1959). *Little Russianism*. New York: “Visnyk” ODFFU. 32 p. [in Ukrainian].
8. Malaniuk E. (1954). *Poems: in one volume*. New York: Shevchenko Scientific Society in the USA. 314 p. [in Ukrainian].
9. Malaniuk E. (1966). *Shche pro zhinochu muzhnist*. [More about female courage]. *Log-Book: Essays*. Toronto: “Homin Ukrainy” (Ukrainian Echo). Vol. 2. P. 392–397. [in Ukrainian].
10. Marko V.P. (2013). *Analiz khudozhnioho tvoruv: navch. posib..* [Analysis of a work of art]. Kyiv: Akademydav. 280 p. [in Ukrainian].
11. Teliha O. (1977). *Yakymy nas prahnete?* [How do you want us?] *Olena Teliha. Symposium* / Edited by O. Zdanovych. Detroit – New York – Paris: Ukrainian Gold Cross in USA. P. 65–77. [in Ukrainian].
12. Yurchuk O. (2013) *U tini imperii. Ukrainka literatura u svitli postkolonialnoi teorii*. [In the shadow of the empire. Ukrainian literature in the light of postcolonial theory]. Kyiv: Akademiia. 224 p. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 22.06.2020
The article was received June 22, 2020*